

2.2. Военните

Стотици са висшите офицери от българската армия, които преминават през „Белене“. Сред тях са генералите:

Васил Баларев – участник в Междусъюзническата, Първата и Втората световна война. Началник-канцелария в Министерството на войната от 1941 г. Лишен от пенсия и изселен със семейството си в Плевен и Своге (1946–1963). Две години е следствен в ДС. Въдворен в лагерите „Ножарево“ и „Белене“ (1951–1954). Осъден на шест години затвор за недонесение и укривателство на ген. Христофор Серафимов – негов съвипусник. Изтърпял присъдата в Пазарджишкия затвор;

Ген. Ганчо Манчев – от Дряново, завършил Априловската гимназия, участник в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Непосредствено след „Девети“ е назначен за командир на Военновъздушните сили и повишен в чин генерал-майор, като сменя на тази длъжност полковник Георги Дреников. Арестуван е от комунистическата власт и съден, но оправдан поради липса на доказателства. През април 1951 г. е арестуван и изпратен в „Белене“;

Иван Вълков – участник в Балканската и Първата световна война, министър на войната (1923–1926) по време на атентата в църквата „Св. Неделя“, финансиран от съветското военно разузнаване и организиран от терористичното крило в БКП, и последвалото военно положение в страната;

Стоян Трендафилов – зам.-командир на Първа българска армия и участник в заключителната фаза на Втората световна война;

Тодор Тошев – син на добруджанския герой от Първата световна война генерала от пехотата Стефан Тошев, републиканец, член на главния щаб на НОВА като представител на кръга „Звено“;

Никифор Никифоров – председател на военния съд в Русе до 1933 г., член на Коронния съвет при цар Борис III и същевременно съветски агент под псевдонима „Журин“ в групата на д-р Александър Пеев („Боевой“);

Константин Бекяров – главен интендант при Министерството на войната (1939);

Здравко Георгиев – началник на 1-ва пехотна дивизия (1930);

Янко Бойчев – началник на техническия отдел към Щаба на войската (1935);

генерал **Костадин Чешмеджиев** и др. военни⁴⁹.

⁴⁹ Виж повече за изброените генерали в: Байчев, Петър. Спомени от лагерите. Портрети на лагеристи от „Белене“, 2014, с. 97–109.

Генерал-майор Никола Недев

Изключителна е съдбата на генерал-майор Никола Недев (1886–1970). Той е роден във Велико Търново. Баща му Димитър поп Недев Попмихов е възрожденски учител и дългогодишен секретар на Търновския митрополит Иларион Макариополски, а след неговата кончина през 1875 г. и на митрополит Климент Търновски – Васил Друмев.

Никола Недев завършва Военното училище като отличник. Първото му назначение е като взводен командир на 5-ти артилерийски полк в Шумен. През 1911 г. печели с отличие конкурсен изпит във Висшата военна академия „Екол дьо Гер“ в Брюксел. Участва в Балканската война. По време на шурма на Одрин е поручик, адютант на генерал Георги Вазов, под чието командване се провежда атаката. След Междусъюзническата война завършва Военната академия в Брюксел. Участва и в Първата световна война на различни длъжности, като в боевете при Тутракан командва батарея. Краят на войната го заварва началник на оперативната секция в 9-а пехотна Плевенска дивизия на Дойранските позиции.

След края на войната служи в Софийския крепостен батальон, Софийския артилерийски арсенал, в Бреговата охрана и в 9-та пехотна дивизия. През 1922 г. е назначен в Генералния щаб и същевременно изнася лекции по военна история във Военното училище. Командир е на 18-а пехотна Етърска дружина във Велико Търново (1923–1924), а след това е началник-щаб на 1-ва пехотна дивизия – София и едновременно преподавател във Военната академия. През 1927 г. е назначен за началник-щаб на 1-ва Софийска дивизия, а от 1930 г. е командир на юнкерска дружина във Военното на Н. В. училище.

Той е автор на книгите „Дойранската епопея – 1915–1918“ и „България в световната война 1915–1918“, с които прославя воинския дух на българската армия, нейния героизъм и храброст.

В периода 1931–1932 г. е военен аташе последователно в Рим, Атина и Анкара, със седалище в Рим. Като аташе в Анкара Никола Недев получава информация, че турското правителство е решило да се освободи от османски архиви с изтекла давност, като ги продаде на търг, в които обаче има много ценни исторически документи, свързани с българите от периода на османското владичество. Правителството в София е информирано и се разпорежда да бъдат закупени тези архиви в обем на два вагона. Никола Недев пътува неофициално във влака, с който те са докарани в София. До-

кументите се оказват изключително ценни за българската история, като в тях се оказват и архивите от съдебното дело срещу Васил Левски.

През 1932 г. е назначен за командир на 14-и пехотен полк. На 6 май 1935 г. е произведен в чин генерал-майор. Назначен е за началник на 4-та военнотехническа област. По това време в 12-и Балкански полк в Стара Загора са уличени 40 млади бойци в комунистическа дейност. Военният прокурор иска най-суровото наказание на тези войници – смъртна присъда, но генерал Недев ги защитава. Той заявява, че ако войниците му бъдат осъдени на смърт, той – генералът – също ще застане до тях. Смъртните присъди са отменени. В края на 1935 г. генерал Недев е назначен за командващ на Четвърта армия, а в края на 1936 г. преминава в запаса⁵⁰. Назначен е за председател на Военно-историческата комисия и тази длъжност заема до 1938 г.

От ноември 1938 г. до февруари 1940 г. е министър на вътрешните работи и народното здраве в III и IV правителство на Георги Кьосеиванов. Ген. Недев се застъпва пред цар Борис III за евреите.

В първите години след 9 септември 1944 г. той не попада в ползрението на режима, но през март 1950 г. оперативни работници от отделението „Фашистки организации и бивши хора“ в Държавна сигурност нахлуват в дома му, извършват обиск и изземват всичките му ордени „Св. Александър“; „За военна заслуга“, „За храброст“⁵¹, медалите, ценните му исторически книги и скъпи лични вещи, а него отвеждат без обяснения, като близките му нямат информация за него четири месеца. От архивни документи на ДС става ясно, че той първоначално е разследван, а впоследствие е изпратен без съд и присъда в ТВО „Белене“. В един от тези документи ДС посочва: „След 9 септември е успял да се прикрие и не е съден от „народния съд“. През 1951 г. му е водено следствие, но не разкрил никакви секретни сътрудници. Същата година е въдворен за една година и впоследствие е превъдворен за пет години“⁵².

Никола Недев е още един от онези представители на българското офицерство, които, въпреки че са поставени в изключително тежкия ре-

⁵⁰ Цит. по: Ташев, Ташо. Министрите на България 1879–1999, с. 317–318.

⁵¹ Най-почитаният български орден, вторият по старшинство в Царство България и четвърти по старшинство в Република България. Учреден е с указ на княз Александър Батенберг на 1 януари 1880 г. Той е първият български орден, като за модел при създаването му е използван орденът „За военна заслуга“, съществувал до 1866 г. във Великото херцогство Хесен. Носителите на този орден се наричат кавалери. Орденът е създаден в нарушение на решенията на Берлинския конгрес, съгласно които България няма право на висши държавни отличия – символ на национална независимост.

⁵² Цит. по: Байчев, Петър. Спомени от лагерите. Портрети на лагеристи от „Белене“, с. 98–101.

жим на концлагера „Белене“ в напреднала възраст, запазват своето човешко достойнство. След като е освободен, изнемошял, болен и с отнета пенсия, генералът отива в храм „Св. Александър Невски“ и казва: „Отивам да благодаря на Бога, че ме спаси от този Ад, и да му се помоля да прости на палачите комунисти – те не знаят какво правят“⁵³.

Петър Байчев

През ада на „Белене“ преминават не само генерали от българската армия, но и много военни с по-ниски офицерски чинове, с не по-малко вяра и отдаденост в името на Отечеството, съветизирано от една антибългарска партия. Един от тях е Петър Байчев (1907–1991). Роден в Шумен, той се преселва със семейството си през 1912 г. в Беломорска Тракия (Ксанти и Дедеагач), където започва училище. След войните семейството му се връща в Шумен, където продължава образованието си в мъжката гимназия. Завършва Военното на Н. В. училище с чин подпоручик и постъпва на служба в Шуменския гарнизон. През 1934 г. записва право в Софийския университет и впоследствие е доктор по право. От 1941 г. е прокурор на Прикриващия фронт на границата с Турция, през есента е прехвърлен като член-съдия на Военнополевия съд в Шумен, а през 1944 г. е във Военнополевия съд, Пловдив.

Участва в заключителната фаза на Втората световна война като началник на Военнополевия съд при 12-а пехотна дивизия. През 1945 г. се завръща на служба в Пловдив. През 1945 г. той е един от над 5000 царски офицери, уволнени от армията от режима на БКП. През декември 1948 г. първоначално е въдворен в концлагера „Богданов дол“, а през 1949 г. и в „Белене“, където престоява до 1954 г., когато е освободен след заключение на военното следствие, че е невинен. Лишен от професията си на юрист, той работи като строителен работник, за да издържа семейството си.

Петър Байчев е човекът, който оставя на поколенията нещо уникално. По време на престоя си в „Белене“, изпълнен с непосилен труд, унижения, глад и всекидневни трудности, военният съдия рисува над 250 портрети, рисунки и скици на лагеристи, които успява да запази и да изнесе от лагера. Днес те са единственият източник за това, как са изглеждали лагеристите, тъй като не са запазени снимки от комунистическите лагери. През 2014 г. рисунките и личните записки, които си е водил, са издадени от сина му, диригента Веселин Байчев, в книгата „Спомени от лагерите. Портрети на лагеристи от „Белене“.

⁵³ Портрет на ген. Никола Недев. Източник: bg.wikipedia.org.

Концлагерист в ТВО „Белене“ е и офицерът **Богдан Коканов**, баща на актрисата Невена Коканова, служил в окупационния корпус в Скопие. Неговият син Димитър за първи път вижда баща си, когато е на шест години:

„Беше мартенско време – студ и кал. Отидохме в Свищов, където имахме роднини, в които преспахме. Всъщност никакво спане не беше, защото цяла нощ трябваше да трием от оградата надписи: „Тук живее народен враг, презрете го!“. Беше написано с постна боя и ние с кофи и студена вода трябваше да го изличим с едни парцали и гъби. Оказа се, че всяка вечер го пишели. А защо беше народен враг нашият домакин? Защото преди 9 септември 1944 г. имал собствена книжарница. На другата сутрин се качихме на малко рейсче, оттам на корабче и отидохме в Белене. Свалиха ни на гол пясъчен бряг на Дунава, където бяха сковали с греди нещо като масички и столчета. Чакахме 3–4 часа на студа, докато по понтона доведоха лагерниците. И тогава за първи път видях татко. Той седна срещу нас, не помня какво сме говорили. Не можехме да го прегърнем, не давахме. И след 5-те разрешени минути срещата свърши. Казаха – това беше свиждането.“⁵⁴

Войникът Недялко Гешев

Освен офицери в „Белене“ са въдворявани и десетки войници, които режимът по различни причини е определил за негови противници. Такъв е Недялко Гешев, роден през 1928 г. в с. Момина баня (днес гр. Хисаря), Карловско. Още от 15-годишна възраст започва работа в Пловдив, за да помага на семейството си да се прехранва. През 1951 г. баща му и по-големият му брат, поддръжници на разтурения от комунистическия режим БЗНС „Никола Петков“, са арестувани и изпратени в Пазарджишкия затвор.

Месец по-късно Недялко Гешев влиза в казармата. Служи в поделение в Добрич. Арестуван е и е изпратен в Шуменския затвор с други войници по обвинение, че са подготвяли изнасяне на оръжие за горяните. Няколко месеца по-късно с голяма група политически затворници са натоварени в „свински“ вагони и са откарани в концлагера „Белене“⁵⁵.

⁵⁴ Коканов, Димитър. Животът ми премина в сянката на сестра ми Невена Коканова. Интервю на Милена Иванова. Източник: blitz.bg, 23 декември 2011.

⁵⁵ Гешев, Недялко. Белене – островът на забравените. ДФ Робинзон АТИ.

През януари 1953 г. Недялко Гешев успява да избяга от лагера с помощта на продънена лодка, но няколко дни по-късно е арестуван от милиционери в с. Морава, Свищовско. От ДС в Плевен отново е върнат в „Белене“. Ръководството и охраната на концлагера се гаврят с него, като за назидание го събличат гол и го пребиват жестоко. Въпреки това той оцелява. През юли 1956 г. е включен в бригада от 200 лагеристи, изпратени да работят извън острова в Държавното земеделско стопанство „Вълко Червенков“ до Свищов. Заедно с Григор Илиев, син на свещеник, бягат оттам на 8 юни 1956 г., неделя, като използват времето, определено за пране и къпане. Без да бъдат разкрити, стигат до Стара планина и я прехвърлят в района на Карловския балкан. Отправят се към Асеновград, а оттам през Родопите успяват да преминат границата с Гърция. В емиграция се установява в Белгия, където през 1983 г. издава книгата „Белене – островът на забравените“, в която разказва за преживяното. След 1989 г. книгата му е издадена и в България.

2.2.1. Свидетелство на Борис Станимиров за военните в рода Станимирови⁵⁶

Генерал Никола Рачев Станимиров (1876–1962) е от габровския род Станимирови, с корени в началото на XV век⁵⁷. Завършва Военното училище в София и кавалерийска академия в Санкт Петербург. Генерал-майор от кавалерията, участник в три войни, кавалер на два ордена „За храброст“, герой, отличил се като командир в победния ход на българската конница в Добруджа през Първата световна война. След войната е командир

⁵⁶ Свидетелството е по документи, предоставени специално за настоящата книга от Борис Станимиров, потомък на знатния род Станимирови. Най-ранният документален извор за рода Станимирови е османски данъчен регистър на жителите на Габрово от 1515 г. От следващите подобни регистри от XVI и XVII в. е реконструирана най-старата част от родословието на голямата и уважавана габровска фамилия.

⁵⁷ От същия род е и Станимир п. Стефанов Станимиров (1853–1943) – просветител и общественик. Завършва семинария и Духовна академия в Киев. Автор на първия учебник по църковна история. Учител и директор на Априловската гимназия, ректор на Цариградската духовна семинария, по-късно секретар на Българската екзархия, отговорен за българските училища в останалата под турска власт Македония. Над 20 години е директор на Първа софийска мъжка класическа гимназия. Той е един от седмината „нови седмочисленици“, създали Софийския университет, започнал през 1888 г. като „висш педагогически курс“ в сградата на гимназията. Директор на Дворцовата гимназия, която обучава князете Борис и Кирил и лично им преподава църковна история и руски език. Той е най-дългогодишният председател на „Славянска беседа“, учредител на Българското историческо дружество, на Народнонаучното дружество (днес Етнографски музей), директор на Народната библиотека, инициатор за създаването на Държавния архив.